

למשמעותו של בית דין בדיני ממונות

אלישיב שפילמן וראם דה-האן*

- א. סוגיית הגמ' בסנהדרין
- ב. הגמ' בגיטין
- ג. הסיבה לפטור בהדיוטות
  - ☼ שיטת התוס'
  - ☼ שיטת רש"י
  - ☼ שיטת הר"ן
- ד. תוקף הגדר של "שליחותיהו"
- ה. בירור תפקידו של בית הדין
- ו. דברי החשק שלמה
- ז. מחלוקת קצות-נתיבות
- ח. ביאור מחלוקת הר"ן והתוס' אל מול דברי הקצות והנתיבות

א. סוגיית הגמ' בסנהדרין

המשנה הראשונה במסכת סנהדרין, עוסקת במספר הדיינים הנצרכים בכל סוג של דין. פותחת המשנה ואומרת: "דיני ממונות בשלשה גזילות וחבלות בשלשה". כלומר, כדי לדון דינים שהם בקטגוריית דיני ממונות, אנו צריכים שלושה דיינים. שואלת על כך הגמ'²: "אטו גזילות וחבלות לאו דיני ממונות נינהו? אמר רבי אבהו מה הן קתני: מה הן דיני ממונות- גזילות וחבלות, אבל הודאות והלואות- לא". כלומר, לגמ' קשה מדוע המשנה הוציאה את גזילות וחבלות מחוץ לקטגוריית ממונות, והרי יכולנו לומר

*. את הסוגייה הזו למדנו בקבוצה אצל הרב חיים שחר, ואנו רק העלנו את הדברים על הכתב. כאן המקום להודות לכל הקבוצה ולרב חיים על הלימוד וחיידוד הדברים.

1. תלמוד בבלי, מסכת סנהדרין, דף ב.

2. שם, ב.

רק את דיני ממונות, ובתוכם נכלול גם את גזילות וחבלות. עונה על כך רבי אבהו שבאמת דיני ממונות אלו הם גזילות וחבלות, אבל בכך שבדברי המשנה הוצאו מחוץ לקטגוריה המקובלת, הרווחנו לימוד, שהודאות והלוואות לא נכללים בתוך דיני ממונות. ממשיכה הגמ':

"ולמאי? אילימא דלא בעינן שלשה, והאמר רבי אבהו שנים
שדנו דיני ממונות לדברי הכל אין דיניהם דין? אלא דלא בעינן
מומחין!... ומה טעם אמרו דיני ממונות לא בעינן דרישה וחקירה
כדי שלא תנעול דלת בפני לוויין"³

שואלת הגמ' מה הנפקא מינה בכך שהמשנה הוציאה את הודאות והלוואות מחוץ לתחום הממונות? מה אנו למדים? ועונה הגמ' שבדיני ממונות קלאסיים כמו גזילות וחבלות, חייבים שבית דין יהיו שלושה דיינים מומחים, סמוכים⁴. ואילו בכך שהמשנה הוציאה את הודאות והלוואות מתחום הממונות היא חידשה שבדינים אלו לא חייבים שהדיינים יהיו מומחים ואפשר שיהיו גם הדיוטות. מסבירה הגמ' את הסיבה לכך שבדיני הודאות והלוואות הצריכו חכמים שבית הדין יכלול שלושה שופטים אך הם לא חייבים להיות מומחים⁵ מפני שאם נחייב שהדיינים יהיו מומחים, אנו נועלים דלת בפני לוויים, כלומר אנשים לא יסכימו להלוות כסף מכיוון שעל מנת לקבל אותו חזרה, הם יוצרכו להסתובב, לטרוח, ולחפש דיינים מומחים. ועל כן כדי להקל על אנשים

3. שם, ג.

4. הגדרת מומחה על פי רש"י היא סמוך "שאינו מומחין אלא סמוכין דמיקרו אלהים דיינין" (רש"י על הגמרא בגיטין, פח.; וכן גם על הגמרא שלנו ד"ה "מומחין"). החיוב שיהיו דווקא שלושה דיינים, נלמד מהפסוקים שדנים בגזלן, (שמות פרק כב', פסוקים ז'-ח') ובהם מוזכרת שלוש פעמים המילה "אלהים" ומשמעותה הוא דיינים מומחים.
5. כי לכאורה זה מאוד קשה, כמו שאומרת הגמרא בהמשך (עירוב פרשיות כתוב כאן...). שהרי אם חייבים שלושה דיינים - אזי למדים זאת מהפסוקים של גזלן (עין הערה קודמת) כך שמשווים בין גזלן להודאות והלוואות. אך אם לא צריך מומחים - אזי לא משווים בין גזלן להודאות והלוואות, כי בגזלן חייבים מומחים.

להלוות, הקלה המשנה עם דיני הודאות והלוואות והסכימה שהדיינים לא יהיו מומחים⁶.

יוצא מהגמ' שלנו שבעיקרון תמיד בדיני ממונות או דורשים שיהיו שלושה דיינים מומחים, על מנת שנחשיב את זה כדין צדק. אך בגלל הסדר החברתי או נאלצים לחרוג מהכלל במקרים מסוימים ולהסכים שהרכב בית הדין יהיה שלושה דיינים ואפילו הדיוטות. יוצא מכאן שהסיבה שבגללה התרנו את הכלל, והסכמנו שגם "יושבי קרנות" ידונו, היא לא לנעול דלת בפני לוויין.

ב. הגמ' בגיטין

לעומת זאת, ראינו גמ'⁷ שלכאורה סותרת את כל דברינו עד כה :

"אבבי אשכחיה לרב יוסף דיתיב וקא מעשה אגיטי. א"ל והא אנן הדיוטות אנן? ותניא היה ר"ט אומר כל מקום שאתה מוצא אגוריות של עובדי כוכבים, אע"פ שדיניהם כדיני ישראל, אי אתה רשאי להיזקק להם. שנאמר, ואלה המשפטים אשר תשים

6. ראם: דין זה הוא מאוד תמוה בעיני מכיוון שמה שעומד על המאזניים הוא כבוד בית דין, האמת, המוסר, ההלכה. ובעצם בכך שאנו מסכימים לוותר למען הסדר החברתי שלאנשים יהיה יותר קל להלוות או בעצם מוותרים על כל מטרת המשפט- להגיע לאמת, לצדק, להופיע את דיני התורה במציאות? לדעתי עדיף להוציא אמירה ברורה שתפקיד בית דין הוא לצעוק את האמת, בלי פשרות, ואם זה פוגע בכך שאנשים ילכו פחות, זה מחיר שעדיף לשלם, ביחס למחיר בסיטואציה הפוכה, בה אנשים מלווים אך בית דין לא מייצג את האמת? ולכן עצם האמירה שלא צריך מומחים קשה לי מאוד, כי היא גורמת להסתכלות על בית דין כגורם שתפקידו הוא לסגור פינות, לסיים ויכוחים, ולא לברר את האמת, את הצדק, את ההלכה.

אלישיב: אני לא מסכים לדבריו כאן, אני חושב שהמטרה שלנו זה חברה טובה ומלאה חסד ואמת, ולכן יש לנו בחיים וגם בהמשך הסוגיה הזאת מצבים בהם היחידים משלמים מחיר כבד בהרבה ואולי אפילו לא צודק בגלל שאנחנו באים בשם החברה האידיאלית ולא דווקא האמיתית החותכת. החידוש העיקרי של הרב קוק הוא לא בשילובים או באמירות שונות אלא באהבה שלו לכל, בשפה החדשה שיוצרת חיים חדשים ומאירים.

7. תלמוד בבלי, גיטין, פח:, וכן ב"ק פד:

לפניהם, לפניהם – ולא לפני עובדי כוכבים. דבר אחר, לפניהם –
ולא לפני הדיוטות? א"ל אנן שליחותיהו קא עבדינן, מידי דהוה
אהודאות והלואאות. אי הכי גזילות וחבלות נמי? כי עבדינן
שליחותיהו במילתא דשכיחא, במילתא דלא שכיחא לא עבדינן
שליחותיהו"

אומר אבבי לרב יוסף, מי נתן לך את הזכות לדון דיני גט, והרי אנו
הדיוטות, לא סמוכין, ואין לנו רשות לדון, אפילו את דיני הודאות
והלואאות, בלי סמיכה. הרי יש לימוד מפורש של רבי טרפון "ואלה
המשפטים אשר תשים לפניהם" – כלומר רק לפניהם – לפני המומחים, ולא
לפני הדיוטות, להדיוטות אסור לדון! לכל מי שלא קיבל הסמכה, כל מי
שלא הוסמך על ידי רבותיו בארץ ישראל, אין לו זכות לדון? עונה על כך רב
יוסף לאבבי: אנו עושים את שליחותם של הסמוכים. כלומר, נכון, אין לנו
זכות לדון שום דין מכיוון שאנו לא סמוכין, אך רחוק-רחוק בארץ ישראל
ישנם אנשים סמוכין, ואנו עושים את שליחותם, הם מרשים לנו לדון
בשם, וזה מה שנותן לי את הזכות לדון, אפילו שאני לא סמוך. יוצא
שחכמים עשו תקנה, על מנת לאפשר לדון גם בבבל, מקום שאין בו סמוכין,
שכל מציאות שהיא שכיחה, לחכמים שלא סמוכין יש רשות לדון בהם,
מתוך הרשות שנתנו הסמוכין שבארץ ישראל, שהתירו לחכמי בבל לדון.
כך שדינים כמו הודאות והלואאות – שהיו שכיחות בבבל, מותר אפילו ללא
סמוכים לדון. לעומת זאת דיני גזילות וחבלות – שלא היו שכיחים בבבל, אין
לאנשים לא סמוכים רשות לדון.

יוצא שהגמי' בגיטין חולקת בשני דברים עקרוניים על הגמי' בסנהדרין:

1 « המחלוקת הראשונה היא מדוע מותר להדיוטות לדון דיני הודאות
והלואאות. במסכת גיטין מובן שהסיבה שבגללה מותר להדיוטות
לדון היא שהם עושים את שליחות הסמוכין, אך זהו לא הטעם
שהבאנו במסכת סנהדרין, שהוא "לא לנעול דלת בפני לווין",
כלומר בגיטין הזכות לדון שניתנת אפילו להדיוטות בנויה על
הסבר טכני, על הסמכה לא כתובה של הסמוכין שבארץ ישראל
להדיוטות שבבבל, אך בסנהדרין הטעם הוא טעם מדיני- חברתי,
לא לפגוע בצדיקים שרוצים להלוות?

2 « המחלוקת השנייה היא מאיפה אנו למדים שחייבים שלושה מומחין כדי לדון סתם דין. לפי הגמ' בסנהדרין החיוב בשלושה מומחין הוא מהפסוקים על גזלן⁸ שם נלמדים שלושת הפעמים שנאמרה המילה "אלהים" בפסוקים כחיוב שלושה דיינים מומחים. לעומת זאת בגמ' בגיטין אנו רואים שהלימוד הוא מהפסוק "ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם"⁹ - והמילה הנדרשת היא "לפניהם" ולא לפני הדיוטות? הנפקא מינה¹⁰ בשאלה זו היא האם גם למי שאומר שלא משווים בין הודאות והלוואות לגזילות וחבלות (אין עירוב פרשיות) יש חובה מהתורה גם בהודאות והלוואות לדון בשלשה מומחים. כי הרי אם החיוב בשלשה נלמד מהמילה "אלהים" - אזי זה כתוב רק בגזילות וחבלות, ולא לומדים מזה גם להודאות והלוואות. אך אם יש פסוק אחר שמחייב שלושה דיינים, "אשר תשים לפניהם" יוצא שיש חיוב גם בהודאות והלוואות לדון בשלשה.

3 « עוד שאלה", רק לשיטת רב אחא בריה דרב איקא, שבגמ' בגיטין מובן שחייבים שלושה דיינים מומחים, בגלל שכתוב "לפניהם", ואילו רב אחא בריה דרב איקא אומר שמהתורה מותר לדון אפילו דין אחד, אלא שחכמים החמירו ואמרו שצריך שלושה מפני יושבי קרנות.

ג. הסיבה לפטור בהדיוטות

לגבי השאלה הראשונה שנוצרה בסתירה בין הגמרות, מה טעם הקילו בהודאות והלוואות לא לחייב מומחין ראינו כמה שיטות ליישוב הסתירה:

8. עיין הערה 4.

9. שמות כא, א.

10. מובאת בר"ן, שנביא לקמן.

11. גם לעניין זה יעויין בדברי הר"ן.

שיטת התוס' *

השיטה הראשונה היא שיטת התוס'¹²:

גזילות וחבלות... לא בעינן דרישה וחקירה כדי שתנעול דלת בפני גזלנין. ואם תאמר מהאי טעמא לא ניבעי מומחין בגזילות וחבלות כמו בהודאות והלואות? ויש לומר דלגבי מומחים לא שייך למיחש ביה כמו זה, דבחששא מועטת אדם נמנע מלהלוות לחבירו אם לא ימצא דיינין מזומנים לגבות חובו. אבל גזילות וחבלות יודע הגולן שיטריח הנגזל אחר המומחין עד שימצא לדון עם הגולן.

כלומר על פי דברי התוס', הגמ' שלנו והגמ' בגיטין, הן בעצם גמ' אחת, והמטרה שלהם היא אחת- לנעול דלת בפני גזלנים. כלומר מבינה הגמ' שאם נחייב דרישה וחקירה בידי ממונות, ואם נחייב דיינים מומחים, אנו פותחים פתח לגזלן. מכיוון שאם הגולן יודע שעל כל מעשה גניבה שלו הנגזל יצטרך להביא עדים, ולטרוח לחפש בית דין מומחה, הוא מבין שיש כאן טרחה מרובה לנגזל, ולכן הרבה יותר משתלם לו לגזול כי דרך כל הפרוצדורה הזו, וכל הביורוקרטיה, יש חשש סביר שהדברים יפלו בין הכיסאות (העדים לא יגיעו, ייקח הרבה זמן, או דרך ארוכה להגיע לדיינים וכו') כך שיש סיכוי סביר מאוד שהנגזל יוותר מראש ושהגולן ירוויח. את זה באה התקנה למנוע.

הגמ' בגיטין מסבירה את הטעם ההלכתי- כלומר יש לנו בעייה הלכתית בעובדה שאנו מקלים, שהרי התורה דרשה שלושה דיינים מומחים¹³, וכן היא דרשה דרישה וחקירה גם לגבי דיני ממונות¹⁴. כך שהגמ' צריכה להביא איך טכנית אפשר לפרש את דברי התורה כך שניתן יהיה להקל בידי ממונות (על מנת להרוס לגולן). הגמ' בגיטין מוצאת תשובה הלכתית

12. סנהדרין ג, ד"ה "שלא תנעול דלת בפני לווין". ההסבר על-פי המהר"ם, על אתר, ד"ה "בתוס' ד"ה שלא תנעול".

13. כי הרי כתוב שלוש פעמים אלהים, כמו שכבר אמרנו לעיל, וכן מהפסוק "אשר תשים לפניהם"...

14. סנהדרין, דף לב', עמוד א', וכן מובא גם אצלנו בסוגיא, דף ג', עמוד א'.

הולמת, אנו לא מומחין אך אנו עושים את השליחות שלהם. הגמ' כאן אומרת את ה"איך", איך אנו יכולים טכנית להקל, דבר שהוא לכאורה כנגד דין תורה. הגמ' בסנהדרין מסבירה את ה"למה" מהי הסיבה שבגללה אנו כל כך רוצים להקל, מה הפריע לנו שאנו רוצים לשנות את דברי התורה.

יוצא שהבנו מהגמ' בסנהדרין שצריך להקל בדיני ממונות¹⁵ מהסיבה "שלא לנעול דלת בפני לווין" ומהסיבה "לנעול דלת בפני גזלנים". והגמ' בגיטין משלימה את הגמ' אצלנו ומסבירה איך ניתן טכנית ליישב זאת עם דיני התורה. תוס' הבין שאין הבדלים בין הטעמים השונים, כולם קבילים כדי לפטור מבין דין של מומחין¹⁶.

שיטת רש"י

שיטה שנייה שראינו היא שיטת רש"י¹⁷:

דאלהים כתיב, (שמות כב) דמשמע דייני מומחין, והיינו סמוכין. ובשאר דיני ממונות – לא בעינן מומחין, כדאוקימנא בריש פירקין (דף ב:) משום נעילת דלת. והיכא דליכא נעילת דלת – כגון בד' שומרין וגזילות, דיינינן בבבל, אע"ג דליכא סמוכין, דשליחותיהו קא עבדינן, כדמפרש בהחובל (ב"ק דף פד:). אבל בקנסא – לא עבדינן שליחותיהו, משום דלא שכיחא, ולית בה חסרון כיס.

כלומר רש"י מבין ששתי הגמרות מביאות שני טעמים שונים לגמרי לסיבת ההיתר להן בהדיוטות, לגבי הודאות והלוואות. הגמ' בסנהדרין מדברת על מציאות של א"י (שהרי היא מפרשת את המשנה – שנכתבה בא"י) ולכן היא מדברת על מציאות של מומחין, כך שהסיבה היחידה לפטור במקום שיש

¹⁵. הקלה זו תתבטא בעובדה שלא נחייב מומחים, וכן לא נחייב דרישה וחקירה בקטגוריית הודאות והלוואות. לגבי ההקלה בקטגוריית גזלות וחבלות, ראינו מחלוקת האם בהם צריך דרישה וחקירה או שגם בהם נקל (עיין שתי שיטות בתוס', דף ג'. ד"ה "שלא תנעול").

¹⁶. שיטה זו מופיעה גם בתוס' ד"ה "משפט כתיב ביה" ביבמות, יובא לקמן.

¹⁷. סנהדרין, יג., ד"ה "למידן דיני קנסות", וכן היא גם דעת הרא"ש.

מומחין היא "נעילת דלת". לעומת זאת הגמ' בגיטין מדברת על המציאות בבבל (ללא זיקה למציאות של המשנה), ולכן המציאות היא שאין מומחין¹⁸. מכאן מגיע החילוק של רש"י.

רש"י מבחין בין הטעמים השונים לפטור מהצורך במומחין. הטעם העיקרי, הראשוני, המוביל הוא הטעם של "נעילת דלת". לאחריו יש את שאר הטעמים שהם כולם בדרגה שווה, כלומר: חסרון כיס שווה לשליחות ולשכית. לפי רש"י הגמ' בסנהדרין משמיעה לנו דין אחד- החיוב בדיינים מומחים על מנת לדון דיני ממונות. אך הגמ' שם מוציאה מהכלל את הודאות והלוואות ואומרת שהם לא בגדר דיני ממונות- על מנת שנוכל לאפשר לדון בהם בלי חיוב מומחין, כלומר לדון בהם בהדיוטות. הסיבה לכך היא משום "נעילת דלת". אבל מה יקרה במקום שבו אין "נעילת דלת"? אומר רש"י שבשביל זה הבאנו את הגמ' בגיטין, ללמדנו שבמקום שאין טעם של "נעילת דלת" (כמו גזל- שאין שום חשש שאנשים לא ילכו בגלל זה, זה לא קשור לטעם חברתי כמו "נעילת דלת"¹⁹) אנו יכולים לדון אפילו בבבל, במקום שאין סמוכין, כי אנו עושים את שליחותם של הסמוכים בא"י. כלומר יש כאן שני טעמים לפטור של הודאות והלוואות מחיוב מומחין- במקום שיש "נעילת דלת"- הסברא היא "נעילת דלת", אך במקום שאין "נעילת דלת"- הסברא לפטור היא "שליחותיהו". כלומר במקום שיש "נעילת דלת", מקום שיש בו מומחין, לא חייבים ללכת אליהם, בגלל הטעם של "נעילת דלת". אך במקום שאין "נעילת דלת"- בא"י נחייב מומחין- כי זו מציאות אפשרית, ואפילו שהיא לוקחת יותר זמן- אין לנו פחד להתעכב, כי אין "נעילת דלת". ובבבל נתיר להדיוטות לדון למרות שחייבים מומחים, כי הם עושים את שליחות המומחין.

ואם נקשה על רש"י- שהרי בגמ' בבבא קמא ראינו התייחסות מפורשת של השוואה עם הנדון של הגמ' בסנהדרין, שהרי הגמ' שם אומרת "מידי דהווא אהודאות והלוואות"? כלומר אי אפשר לחלק בין שני סוגי מקרים, שתי מציאויות, כי הרי הגמ' מקשה ממקרה אחד למשנהו? על כך יענה רש"י שהגמ' מקשה- אך זו לא השוואה עקרונית, אלא השוואה טכנית.

¹⁸. וכן עיין ב"קצות החושן", סימן א', ס"ק ג.

¹⁹. וזוהי אולי הסיבה שמביאים התוס'- לכך שלא נקל בגזילות וחבלות- ונחייב בהם דרישה וחקירה כמקובל, מכיוון שהטעם של "נעילת דלת", לא קשור לגזל וחבלה. ועיין הערה 16.

* שיטת הר"ן

השיטה השלישית שראינו היא שיטת הר"ן²⁰:

הסוגיא דהכא היא לעניין הדין עצמו אם הוא כשר בהדיוטות אם לא, והא נפקא מעירוב פרשיות שהוא בעיקר הדין שאמרה תורה שעד האלהים יבוא דבר שניהם שהם מומחין, ואם אינם מומחין הדין פסול מדאורייתא, ומשום נעילת דלת התירו חכמים הדין בהדיוטות שהפקר בית דין הפקר. ואותה הסוגיא בפרק המגרש שאמרה תורה שאסור לבוא לפני הדיוטות ואע"פ שקבלו עליהן בעלי הדין את דינם כדרך שאסור לבוא לפני כותים... ואף ע"פ שבשניהם הדין אינו כלום מהתורה אסרה תורה שלא לבוא לפני הדיוטות.

כלומר הר"ן חולק על תוס' ומחלק בין הגמרות. אך שלא כמו רש"י, שמחלק מבחינה טכנית, בין ארצות, בין סיבות לפטור, הר"ן פוטר את הקונפליקט בין הגמרות בכך שהוא טוען, שמטרת הדיון בגמ', שונה לחלוטין. הגמ' בסנהדרין דנה בשאלה האם הדין שדנו הדיוטות נחשב כשר. כלומר יש שלושה הדיוטות שקיבלנו אותם עלינו כדיינים, ומתלבטת הגמ' האם הדין שדנו אותם הדיוטות תופס. לכאורה אין סברא שדין זה יתפוס כי הרי התורה דורשת דיינים מומחין, שהרי כתוב שלוש פעמים אלהים, אך מחדשת הגמ' שמטעם "נעילת דלת" דינם של ההדיוטות נחשב לעומת זאת הגמ' בגיטין דנה על נושא אחר לגמרי, האם מותר בכלל ללכת לבית דין של הדיוטות, שהרי יש איסור מהתורה ללכת לבית דין של עובדי כוכבים ושל הדיוטות, אפילו אם דנים דין אמת, ואם כן מדאורייתא חל איסור ללכת לבית דין של הדיוטות? ועל כן עונה הגמ' שם שהדיוטות אלו עושים את שליחותם של המומחין שבארץ ישראל ולכן מותר ללכת אליהם. כלומר הגמ' בסנהדרין מסתכלת מהזווית של הדיינים- האם דינם כשר, והגמ' בגיטין מסתכלת מהזווית של בעל הדין, האם מותר לו ללכת לדיון אצל הדיוטות.

²⁰ חידושי הר"ן, סנהדרין, ב:; ד"ה "ובדין הוא דליבעי", על פי דברי הרמב"ן.

על פי עיקרון זה עונה הר"ן על כל שלושת השאלות שהצגנו לעיל, שעלו לנו בעקבות הקושי בין הגמרות בסנהדרין וגיטין:

1 « על הבעייתיות הראשונה עונה הר"ן את מה שאמרנו עד כה, אין כאן אותו דיון, ועל כן הטעם לפטור בהודאות והלוואות ולחייב רק הדיוטות שונה. הטעם של "נעילת דלת" – מתאים לדיון שעוסק בשאלה האם דין שדנו אותו הדיוטות כשר, כי אז התשובה אומרת שהדין כשר אפילו שמהתורה חשבנו לאסור, וזאת מכיוון שיש לנו טעם חברתי של "נעילת דלת", שמתיר את דינם של ההדיוטות. לעומת זאת הטעם של "שליחותיהו", חסרון כיס, ושכיחות, מתאים לשאלה האם בכלל מותר להיכנס לבית דין של הדיוטות, על כך התשובה היא שמותר כי יש לנו אילוץ ואנו לא מומחים ולכן אנו עושים את שליחות המומחים, מה שמתיר את איסור התורה. הסיבה שבגללה נתיר את איסור התורה היא חסרון כיס ושכיחות.

2 « הפסוק "אלהים" מתאים דווקא לדיון בנושא האם דינם של הדיוטות הוא דין אמת, שהרי הפסוק מלמד שצריך דווקא מומחין ואנו מחדשים שמותר גם להדיוטות. אולם, הפסוק "לפניהם" מתאים דווקא לדיון על האם מותר ללכת לבית דין של הדיוטות, כי הרי הלימוד הוא "לפניהם, ולא לפני הדיוטות", ואכן זו היתה ההו"א לאסור על הליכה לדין אצל הדיוט.

3 « רב אחא מחלק בין הלכות ממונות לבין הלכות תורה, רק בגט-הלכות תורה צריך שלושה!

ד. תוקף הגדר של "שליחותיהו"

היתה לנו התלבטות האם גדר "שליחותיהו" – הוא רק מדרבנן או שמא מדאורייתא.

מצד אחד בגמ' בסנהדרין מוכח שהתוקף של "שליחותיהו" הוא דרבנן, כי התורה דרשה במפורש שלושה מומחים, ואז הגיעו חכמים וראו שישום דין התורה אינו אפשרי כעת, כי הוא נועל דלת בפני לוין, ותיקנו חכמים

כנגד התורה. כך שיוצא שתקנת חכמים זו- תוקפה הוא רק מדרבנן, ואין שום קשר בין דין התורה לתקנת החכמים. זו דעת הרמב"ן²¹ והרשב"א²². לעומת זאת הנתיבות²³ טוען שהתוקף של תקנת "שליחותיהו" הוא מדאורייתא, כלומר התורה קבעה חובת מומחין, אך בתוך קביעה זו ניתנה לחכמים הזכות להחליט מתי לא צריך מומחים, וזה קורה כאשר יש סיבות להקל- שהם שכיחות, וחסרון כיס. יוצא שהתורה כתבה דין, אך יצרה לעצמה גם פתח מילוט, במקרה שהדין לא רלוונטי, לא יכול להתיישם בפועל.

אפשרות לנפקא מינה בין הדעות השונות: הסיפור מתחיל כאשר מייקל מחליט להתגייר, הוא הולך שמח וטוב לב לבית דין הרבני הקרוב לביתו, שם הוא מוצא שלושה הדיוטות שטוענים שהם קבלו את סמכותם מבית דין של מומחים בארץ ישראל, כעבור שנה מיכאל פוגש את עינת והם מחליטים להתחתן, שנה אחרי החתונה מגיע יוסי (יהודי משכבר הימים) ומקדש את עינת.

אדם שקידש אשה בקדושי דרבנן ובא אחר וקידשה בקידושי דאורייתא חוששים לקידושי השני. אם נגיד ש"שליחותיהו" היא מדרבנן- אז קידושי הגר בטלים מול הקידושין דאורייתא שאחריהם. אך אם הגיור הוא מדאורייתא- אז אין שום הו"א שהקידושין השניים עושים משהו.

על כך עונים הרמב"ן והרשב"א: המקרה בגר- הוא באמת תוקף מיוחד של דאורייתא, מכיוון שיש פסוק מפורש שמחייב אותנו לגייר²⁴. אבל אצלנו בגיטין תוקף תקנת חכמים הוא מדרבנן. כך שבעיקרון תקנת שליחות של חכמים היא מדרבנן חוץ ממקרים שבהם דורשת זאת התורה במפורש. כך שיוצא שאין נפקא מינה עקרונית בין דעת הנתיבות לדעת הרמב"ן והרשב"א כי בשאלה האם תוקף הגט הוא מדאורייתא או מדרבנן אין נפקא מינה, ובמקום שיכולה להיות נפקא מינה, כמו גיור, יש פסוק מפורש שמחייב את בית דין לגייר, כך שיש הסכמה שזה מדאורייתא.

21. חידושי הרמב"ן, יבמות, מו :

22. חידושי הרשב"א, יבמות, מו : וכן גיטין, פח :

23. נתיבות המשפט, הלכות דיינים, סימן א', ד"ה "בזמן הזה".

24. "ושפטתם צדק בין איש ובין אחיו ובין גרו " או "משפט אחד יהיה לכם ולגרי", או "לדורותכם".

כהמשך לכך ראינו תוס' ביבמות²⁵:

וא"ת ואנן היכי מקבלין גרים הא בעינן מומחין? וי"ל,
דשליחותיהו עבדינן כדמשמע נמי בשילהי המגרש (גיטין דף פח:
ושם), וכמו שחשו לנעילת דלת בפני לוויין חשו נמי לנעילת דלת
בפני גרים.

כלומר, שואלים התוס' מאיפה יש לנו זכות לגייר גרים, והרי אנו לא מומחים! יכלו התוס' לענות כמו הרמב"ן, שיש לנו פסוק מפורש שנותן לנו היתר לגייר. אך תוס' הולכים בכיוון של דעת הנתיבות ואומרים שהתוקף שלנו לגייר הוא מטעם "שליחותיהו" ו"נעילת דלת בפני גרים", ואלו שני "אישורים" שיש לנו מדאורייתא. כלומר התוקף של תקנת חכמים היא מדאורייתא, מכיוון שחכמים תקנו תקנה מעין דאורייתא. כלומר התורה השאירה פתח להתערבות חכמים אם יהיה צורך, אך התערבות זו לא תחשב כתוקף דרבנן, אלא דאורייתא לגמרי, כי התורה הכירה במציאות כזו, של התערבות חכמים.

עוד נקודה שניתן לראות בתוס' כאן היא המשך שיטתם לגבי הקשר בין הגמ' בסנהדרין לגמ' בגיטין. גם כאן כמו בתוס' ד"ה "ולא" מחברים התוס' בין הסברא של שליחות לסברא של "נעילת דלת", ובעצם אומרים שמדובר בגמ' אחת שיש בה שתי סברות שונות, שמשלימות זו את זו.

ה. בירור תפקידו של בית הדין

הבאנו לעיל את שיטת תוס'²⁶:

ונראה לפרש דבגיטין לענין מילי דכפייה איירי דאהכי מייתי
לה דאביי אשכח לרב יוסף דהוה יתיב וקא מעשה אגיטין אמר
ליה והאנן הדיוטות אנן אבל אלהים לאו אמילי דעשוי מיירי אלא
בדין בעלמא והא דמשמע ליה מילי דעשוי מלפניהם משום

²⁵ מו: ד"ה "משפט כתיב ביה"

²⁶ סנהדרין ב: ד"ה "ליבעי נמי מומחין"

דדרשינן לקמן (דף ז.) מאשר תשים אלו כלי הדיינין דשייך בהן שימה.

תוס' מסבירים שהצורך בשני פסוקים הוא ברור. הגמ' בסנהדרין מביאה פסוק שמלמד על הזכות של בית דין לדון, ואילו הגמ' בגיטין מלמדת שלבית דין יש יכולת לכפות. התורה מחדשת שני חידושים לגבי בית דין ולכן היא נצרכת לשני פסוקים שונים. כדי ללמוד על חיוב בית דין לדון (בשלושה דיינים) אנו נצרכים לפסוקים של "אלהים". לעומת זאת, את החידוש של בית דין לכפות את הנתבע אם לא יעשה כדברי בית דין אנו למדים מהפסוק "אשר תשים לפניהם" - תשים מלשון שימה, לבית דין יש זכות לכפות על פי שימתם.

שאלות על תוס':

1 « מה זה נותן לבית דין שיש להם זכות לדון אך אין להם זכות לכפות? וכן מצד שני מה זה נותן לבית דין אם יש להם זכות לכפות ואין להם זכות לדון? בעצם, מה היה קורה לו היה רק פסוק אחד?

2 « תוס' מביאים תירוץ בשם רש"י - האם תוס' חולקים על דברי רש"י שהם עצמם מביאים, והסברם כן הוא רק לשיטת רש"י. או שהם עונים תשובה שלא מסתדרת בגלל הסכמתם עם רש"י ועל כן הם משנים את התשובה?²⁷

ו. דברי החשק שלמה

כתב החשק שלמה²⁸: "ואם כן קשה לכאורה דמאי איריא דיני ממונות אפילו לכוף מי שאינו רוצה לקיים מצוות עשה, גם כן דצריך ג' בודאי דהא מבואר בגיטין דף פ"ח ע"ב דבעי מומחין".

²⁷ הציטוט שהבאנו כאן מתוס' הוא תשובתם השנייה, אך לפני הציטוט הם ענו תשובה אחרת לצורך בשני פסוקים, ואח"כ הביאו את דברי רש"י, ומתוכם נאמר את הציטוט שמובא כאן.

²⁸ הגאון רבי שלמה הכהן, מובא בסוף הגמרא, בהגהות וחידושים, דף ב', עמוד א'.

מקשה ר' שלמה על דברי המשנה שאומרת שדיני ממונות בשלשה, כי הרי למדנו זאת כבר מהגמ' בגיטין, שצריך מומחים בכל דיני המשפט. ואם נגיד שהגמ' בסנהדרין לא באה לחדש את הצורך בדיינים, אלא כל החידוש של הגמ' בסנהדרין הוא הסמכות של בית דין לכפות, תמוה כי אם נגיד שהחידוש הוא שמותר לכפות בבית דין של שלושה- מדוע דין זה נאמר במשנה רק בדיני ממונות והרי בכל מצוות עשה אם יש בית דין מותר לו לכפות אותך לקיים את המצווה? יוצא מדברי החשק שלמה שבכדי לכפות דין חייבים בית דין של לפחות שלושה. וכן שהכפייה לגבי דיני ממונות היא אותה הכפייה בדיוק לגבי קיום מצוות עשה.

דברים אלו אינם מתאימים לדברי תוס', מפני שתוס' הבינו שהמשנה שלמדה שדיני ממונות בשלשה מקורה מהפסוק "אלהים", ולכן דברה על דין בעלמא ולא על כפייתו, בניגוד לדברי רבינו שלמה. בנוסף לכך, ר' שלמה השווה בין כפיה על דיני ממונות לכפיה על המצוות. בתוס' נראה שיש צורך ללמוד כפית דין מפס' ולא מהדין הכללי של כפיה על מצוות.

ז. מחלוקת קצות-נתיבות

השיטה השלישית שראינו היא שיטת בעל קצות החושן²⁹, תוך כדי ביאורו את דעת הרמב"ם. הקצוה"ח מביא את דברי תוס' כמקור לכך שיש חילוק בין כפייה לדין בעלמא. לשיטתו לדין בעלמא יהיה כשר הדיוט יחיד (אפילו לולא "שליחותיהו"), אבל לכפייה ודאי שצריך סמוכין. הקצות הסביר שכפייה זו הינה סמכות כללית של בי"ד לכפות על קיום המצוות. מדין זה בית דין גם יורדים לנכסי האדם- מדין כפייה על המצוות. כך שיוצא שמבאר הקצות שמדאורייתא רק מומחין יכולים לכפות.

וקשה על דבריו מתוס'³⁰ שם מבואר בגמ' שמומחה לרבים דן אפילו יחידי. וביארו שם תוס' שהיינו בכפייה? דהיינו שאפילו אחד יכול לכפות, ולא צריך לשם כפייה בית דין?

ר' דוד פוברסקי חילק בין שני סוגי הכפייה, כפייה על הדין וכפייה על הביצוע. בכפייה על ביצוע צריך בית דין, וזה מה שראינו בתוס' אצלנו בסוגיא, שרק מומחין יכולים לכופ, דהיינו לכופ לבצע. לעומת זאת, תוס'

29. קצות החושן, סימן ג, ס"ק א.

30. סנהדרין, ה, ד"ה "דן".

בדף ה דברו על כפייה לדון, דהיינו אם רוצה לדון והשני רוצה לדון, יכול ללכת לדיין אפילו יחיד והוא ידון בעל כרחו. אמנם על מנת שאפשר יהיה לכופ את הביצוע, צריך פסק מיוחד של בי"ד מומחין. יוצא שדיין אחד יכול לכפות על הגעה לדין, על עצם החובה של היחיד לברר את האמת, אך על מנת לכפות את הביצוע של פסק הדין, לכפות את היחיד לקיים את הדין שהתברר צריך שלושה דיינים.

הנתיבות³¹ חולק על הקצות. לשיטתו כל אדם יכול לכופ חבירו לקיים מצות עשה ואין צריך בי"ד בשביל זה. בדעת הנתיבות יש לבאר:

1 « כיצד יבאר את הגמ' בגיטין שם מבואר שע"מ לכפות צריך מומחין?

2 « מה דעתו בידי ממונות שאינם מצוות, האם מדמה אותם למצוות או לגט?

ביאור א' (אמרי בינה, סימן ט) - בגט צריך שתהיה מצוה לשמוע בקול חכמים, אחרת לא יחול בכפיה, לכן צריך בי"ד. לפי זה, בשאר דיני ממונות אין צורך במומחין לכפות.

ביאור ב' (שיעורי רבי דוד פוברסקי) - במצות עשה בין אדם למקום כל אחד יכול לכפות. אולם, בין אדם לחבירו הוא מדין עשיית משפט ולכן צריך בית דין.

יוצא על פי דברינו שלדעת הנתיבות תפקידו של בי"ד לפסוק דין אך לא לכפותו. צריך לומר לפי דברינו שמה שמצאנו שבית דין כופים בידי ממונות (כגון בירידה לנכסים וכו') הוא כיוון שהאדם לבדו לא מסתדר, אבל לא מתוך הגדרת סמכותם הבלעדית.

ח. ביאור מחלוקת הר"ן ותוס' אל מול דברי הקצות והנתיבות

באופן פשוט, יש מקום לומר שהמחלוקות תלויות אחת בשנייה. טענתו של הקצות כלפי הנתיבות³² היא שדבריו מיוסדים על דברי תוס' הנ"ל בדף ב'.

31. נתיבות המשפט, סימן ג, ס"ק א.

32. משובב נתיבות, סימן ג, ס"ק ט.

אכן אפשר שהנתיבות סובר כמו הר"ן ולכן לדבריו אין פסוק לכפייה מכיוון שכל אחד יכול לכוף ולא רק מומחים³³. דברי הקצות מיוסדים על דברי תוסי'. בדעת הר"ן יש לעיין מה יאמר הקצות. לעני"ד כיון שלר"ן אין צורך בפסוק כדי לכפות, גם יחיד אפשר שיוכל לכפות על ביצוע ולא רק על פסיקה.

---

³³. אפשרות שנייה היא שאמנם לעיל הזכרנו שניתן לומר שהנתיבות בכל דיני בין אדם לחבירו סבור שצריך שלושה דיינים, חוץ מכפיה על מצוות, ואז דברי תוסי' מתאימים לדבריו.